

ručju staroslavenske i općeknjiževnoslavenske pismenosti srednjega vijeka s radom Ediciono-tekstološke komisije Međunarodnog komiteta slavista. 5. Predložiti Međunarodnom komitetu slavista da u Komisiji za Rječnik osl. književnog (osl.) jezika izabere prof. Kiparskog (Helsinki).« Jedan dio referata štampan je u časopisu »Voprosy jazykoznanija« br. 5, 1966, str. 81—109.

Moskovski sastanak Međunarodne komisije za Rječnik osl. književnog (osl.) jezika značit će veliki korak naprijed, ako bude stvarni poticaj da rad započne tamo gdje još nije započeo, kao što je poslije prvog sastanka Komisije u Zagrebu rad krenuo u Skoplju i Bukureštu. Nema sumnje da će moskovski sastanak biti neposredni poticaj za rad u SSSR-u, tim više što je inicijativa o izradbi Rječnika pokrenuta u Moskvi god. 1958.

Domaćini sastanka — Sovjetski komitet slavista, članovi Instituta za ruski jezik na čelu s V. V. Vinogradovom — toplinom prijema pridonijeli su da se zasjedanje odvijalo u srdačnoj atmosferi.

A. Nazor

LEKSIKOGRAFSKI SIMPOZIJI U KRAKOVU

U travnju (3—5) g. 1967. održan je u Krakovu Leksikografski simpozij, koji je organizirala Komisija za slavistiku Poljske akademije nauka u Krakovu. Održavao se u prostorijama Collegium Maius Jagiellońskog univerziteta, a otvorio ga je prof. dr Zenon Klemensiewicz.

Simpoziju su prisustvovali delegati iz ovih zemalja: Bugarske (2), Čehoslovačke (8), SSSR-a (4), Jugoslavije (1) i Poljske (veći broj). Pročitani su ovi referati: *Teoretske osnove, karakter obrade gesla, karakteristika izvora Rječnika staroruskog jezika* (R. I. Avanesov), *Problematika Rječnika staroslavenskog jezika* (F. V. Mareš). *Iz teoretske problematike Rječnika staroslavenskog jezika* (Z. Hauptová). *O radu na Rječniku crkvenoslavenskog jezika hrvatske redakcije u Staroslavenskom institutu u Zagrebu* (A.

Nazor), *Rječnik staroukrajinskog jezika XIV—XV st.* (L. Humecka), *Značenje riječi i kontekst u Rječniku staroukrajinskog jezika* (U. Jadrinska), *O radu na historijskom rječniku bugarskog jezika* (B. Bojadžijeva), *Iz problematike redigiranja staropoljskog rječnika* (St. Urbańczyk), *O Rječniku staročeškog jezika* (B. Havránek i M. Nedvěďová), *O objektivnom izdvajanju osnovne leksičke jedinice u historijskom rječniku* (I. Němec), *O objektivnoj obradi leksičke jedinice u historijskom rječniku* (E. Michálek), *Problem tuđica u historijskom rječniku* (V. Blanár), *Bohemizmi i rutenizmi u Staropoljskom rječniku* (J. Reczek). Pročitana su još dva referata čiji autori nisu sudjelovali na simpoziju i to: *O malom Rječniku staroruskog jezika XI—XVII st.* (poslao S. G. Barhudarov) i *O rječniku starobjeloruskog jezika* (poslao A. I. Žuravski).

Osnovni cilj ovoga simpozija bio je uzajamna informacija o radu na historijskim rječnicima u slavenskim zemljama. Stoga je većina referata imala informativan karakter.

Jedan dio izlaganja bio je posvećen izradi staroslavenskih, odnosno crkvenoslavenskih rječnika. F. V. Mareš govorio je o problemu periodizacije staroslavenskog jezika (crkvenoslavenski, novocrkvenoslavenski), a Z. Hauptová informirala je o radu na Slovníku jazyka staroslověnského, što ga izdaje Čehoslovačka akademija nauka. Rad je započeo g. 1947. ekscerpiranjem svih kanonskih spomenika staroslavenskog jezika, svih spomenika koji su jezično i tematski vezani za najstarije doba stsl. jez., a sačuvani su u mladim prijepisima. K tome su dodani i neki crkvenoslavenski spomenici. Ekscerpiranje je potpuno, a potpuno se registri- raju ekvivalenti originalnih tekstova (grčkih i latinskih). Kartoteka ima oko 1,500 000 listića. Broj ekscerpiranih spomenika je 83, a u drugom dijelu će se dopuniti materijalom iz još nekih spomenika (Eninskog apostola, Kanona sv. Dimitrija i varijantama iz novgorodskog rukopisa apokrifnog Nikodemova ev.). Do sada je štampan 1. od ukupno 4 sveska. Osim teksta rječnika (pretpostavlja se da će

imati 20 do 25 000 gesla) dat će se potpuni grčko-staroslavenski i latinsko-staroslavenski indeks, a k tome i retrogradni rječnik (a tergo). Z. H. posebno se kritički osvrnula na rad R. M. Cejtlinove: »Iz opyta raboty nad slovarem staroslavjanskogo jazyka« (štampan u zborniku Slavjanskaja leksikografija i leksikologija, Moskva 1966), u kojemu je autorica objavila za ogled obrađeno slovo R i koncepciju Slovarja jazyka staroslavjanskih pamjatnikov X—XI vv., koji se priprema u Institutu slavjanovedenija AN SSSR u Moskvi, i to na osnovi kartoteke praškog Slovnika jazyka staroslověnského. Z. H. smatra da sâm izbor spomenika za spomenuti Rječnik pokazuje — makar i nehotice — tendenciju identifikacije staroslavenskog sa starobugarskim jezikom, jer je u popis spomenika na kojima će se Rječnik izraditi ušlo 14 bugarsko-makedonskog karaktera, a svega jedan češko-moravskog (Kijeovski listići), koji je obuhvaćen tek na prijedlog čeških slavista. U stsl. jeziku gleda Z. H. u prvom redu međuslavenski kulturni i književni jezik, koji je tek u svojoj osnovi bugarsko-makedonski. Gledište Cejtlinove da je svaki stsl. rukopis amalgam tradicionalne norme i lokalnog govora pisara i da ta jezična raznolikost mora biti izražena u rječniku, što praktički znači da u rječniku treba posebno obrađivati sve glasovne varijante pojedine riječi, smatra Z. H. pogrešnim jer ono znači stavljanje znaka jednakosti između leksičke jedinice i glasovne varijante. Naprotiv — prema osnovnom leksikografskom pravilu u rječniku se obrađuje samo leksička jedinica, a njene glasovne varijante daju na jednom mjestu — iza osnovnog oblika. Stoga Z. H. smatra pogrešnim obrađivanje glasovnih varijanata kao što su npr. *razga* i *rozga*, *rostvoriti* i *rastvoriti*. U obrađivanju tih glasovnih varijanata — prema mišljenju Z. H. — autorica nije uvijek dosljedna, tako je npr. oblik *robot* obrađila samo pod *rabota*. Subjektivan odnos prema stsl. jez. — po mišljenju Z. H. — pokazuje autorica naročito u rekonstrukciji osnovnih staroslavenskih oblika, i to u prvom redu u restituci-

ciji jerova i nazala. Rječnik jezika stsl. spomenika X—XI st. — misli Z. H. — ne bi trebao biti iscrpni indeks riječi iz vrlo ograničenog kruga tekstova, nego thesaurus, tj. morao bi obuhvatiti *sva* mjesta na kojima se riječ pojavljuje upravo zato što je materijalna osnova toga Rječnika vrlo uska. Kompromisno rješenje kakvo je prihvaćeno — bar u obliku u kojem je štampano — čini se Z. H. prilično kompliciranim. Ona također odlučno istupa protiv registriranja pogrešaka u Rječniku (naročito pisarskih) na kojemu R. M. Cejtlin uporno inzistira. U zaključku je Z. H. istakla da Rječnik jezika stsl. spomenika X—XI st. ne bi smio biti ponavljanje onoga što je negdje već obrađeno, u prvom redu u češkom Slovniku jazyka staroslověnského. Misli da bi bilo vrlo korisno kada bi se Rječnik dopunio rječnikom kratica koje se javljaju u određenim tekstovima.

A. Nazor informirala je o sadašnjem radu na ekscerpiranju hrvatskih glagoljskih spomenika u Staroslavenskom institutu u Zagrebu u okviru međuslavenske akcije oko izrade Rječnika općeslavenskog književnog (crkvenoslavenskog) jezika, koja je inicirana na IV međunarodnom slavističkom kongresu u Moskvi g. 1958. Sa žaljenjem je konstatala da se, osim zagrebačkog i skopskog centra, u akciju nisu dosad uključili i ostali jugoslavenski centri, premda je Staroslavenski institut poduzeo mnoge korake da se i oni aktiviraju.

Ostali referati odnosili su se na historijske rječnike pojedinih slavenskih jezika. Tako je o teoretskoj osnovi, karakteru obrade riječi, o izvorima Slovarja drevneruskogo jazyka XI—XIV vv. govorio R. I. Avanesov, koji je sa sobom donio i štampani primjerak probnog sveska toga Rječnika (Institut ruskogo jazyka AN SSSR, Izdatel'stvo »Nauka«, Moskva 1966). U probnom svesku izneseni su iscrpno svi podaci u vezi s radom na tom Rječniku. R. I. Avanesov, koji je glavni redaktor, istakao je na simpoziju da se nakon mnogih diskusija moralo odstupiti od prvobitnog projekta, prema kojemu su u Rječniku trebala biti obrađena i

sva vlastita imena (geografska i lična); taj izvanredno bogati onomastički materijal, koji se nalazi u kartoteci Rječnika, izdat će se u jednom ili čak u dva rječnika. Nadalje prema prvobitnom planu trebalo je za svaku promjenljivu riječ dati uz leksičko-semantičku i iscrpnu morfološku (flektivnu) karakteristiku, ali se zbog obimnosti posla od toga odustalo (iznimno će se dati za one oblike, koji pomažu da se riječ smjesti u određenu paradigmu). No obrađivači i dalje stoji na gladištu da rječnik jezika stare epohe mora dati svestranu karakteristiku riječi — prema tome i morfološku. Stoga predlažu da se izradi posebno gramatički rječnik promjenljivih riječi staroruskog jezika X—XIV st. Takav se rječnik može izraditi također na materijalu spomenutog Rječnika. Kartoteka je izrađena na materijalu pisanih spomenika staroruskog jezika od 11—14. st. zaključno, tj. na pisanim spomenicima stare Rusije do vremena formiranja suvremenih istočnoslavenskih naroda i jezika. To su dokumenti javnog i privatnog karaktera (i na brezovoj kori), pripiši i zapisi u onim spomenicima koji nisu ušli u krug izvora za Rječnik, natpisi na predmetima materijalne kulture, pravna djela, historijska i literarno-pripovjedačka djela, hagiografska, crkveno-homiletička i crkveno-pravna literatura itd. Crkvenoslavenska djela (Evandjelje, Apostol. Psaltir, knjige Staroga zavjeta) nisu ušla u krug izvora Rječnika staroruskog jezika.

L. Humecka referirala je o radu na Rječniku staroukrajinskog jezika XIV—XV st., koji je započeo 1958. i ekscerpiranje je završeno 1962. Kartoteka broji 260 000 listića. Po tipu Rječnik treba biti thesaurus, tj. treba pokazati početnu fazu ukrajinskog jezika (leksike). Stoga se oslanja na izvore isključivo svjetovnog karaktera, tj. na spomenike koji su pisani ukrajinskim jezikom, dok su crkvenoslavenski spomenici izostavljeni. U većem dijelu kartoteka je izrađena po izdanjima, a manjim dijelom po fotokopijama i faksimilima pojedinih spomenika 14—15. st. (ukupno je ekscerpiran 871 spomenik). Pitanje granice sta-

roukrajinskih i starobjeloruskih spomenika u tom periodu rješavalo se u osnovi na temelju jezičnih crta, tj. ako su u spomeniku prevladavale ukrajinske jezične crte, uzet je za izvor, a ako su pretežne bile bjeloruske, izostavljen je. U slučajevima kada je zbog jakih ispreplitanja bjeloruskih i ukrajinskih crta teško bilo odrediti pripadnost, primjenjivao se teritorijalni kriterij, tj. spomenici sa ukrajinskog teritorija ušli su u krug izvora, dok su oni sa bjeloruskog izostavljeni. U Rječniku će biti obrađene sve riječi prema tome i vlastita imena (lična i geografska), kao i strane riječi koje su potvrđene u određenim ukrajinskim spomenicima 14—15. st. Probni svezak Rječnika izašao je u Kijevu 1964. Pretpostavlja se da će u svesmu obuhvatiti 70 štampanih araka.

B. Bojadžijeva informirala je da je u Institutu za bugarski jezik Bugarske akademije nauka (u Sektoru za historiju bugarskog jezika) od g. 1959. pod rukovodstvom Kirila Mirčeva započeo rad na ekscerpiranju spomenika za historijski rječnik bugarskog jezika (u početku su na tom poslu radila 2 suradnika, sada ih radi 7). Ekscerpirano je oko 500 000 kartica iz spomenika 10—15. st. (djela patrijarha Jeftimija iz 14. st., dokumenti bugarskih careva, vlaškobugarski dokumenti, Manasijeva kronika u prijevodu 14. st., pripovijetka o Troji, Besjeda prezbitera Kozme protiv bogomila, neka beletristička djela iz ranijeg perioda, Bugarska kronika iz rukopisa 15. st., Bdinjski zbornik 14. st., Plovdivski zbornik 15. st., rukopis iz Rilskog manastira iz 12. st., jedan dio djela Joana Ekzarha iz 10. st. po izdanju Aitzemüllera, dio Suprasalskog zbornika, Germanovskog zbornika 14. st., Dobrejšino ev. iz 13. st., Slepčanski apostol iz 12. st. i Čergedske molitve). Rječnik je zamišljen kao veliko izdanje u dva dijela. U prvom bi dijelu bio obrađen materijal 10—15. st., a u drugom materijal poslije 15. st. Sada se radi na materijalu za prvi dio. Po tipu bugarski historijski rječnik približit će se theraurusu. Toponomastički i onomastički materijal ispisuje se dva puta — za opću kartoteku i posebnu. U vezi s radom

na Rječniku u Sektoru za historiju bugarskog jezika paralelno se radi i na tekstologiji. Sada se posebna pažnja posvećuje hagiografskim zbornicima, u kojima se nalazi relativno raznovrsna leksika. Priprema se izdanje Bdinjskog zbornika, Germanova i Plovdivskog.

Rad na Staropoljskom rječniku ima zanimljivu i tešku historiju. Započeo ga je u Krakovu još god. 1895. Baudouin de Courtenay, nastavio i dugi niz godina radio Loś, zatim Nitsch. Poslije oslobođenja (1946) rukovodstvo je preuzeo St. Urbańczyk, koji i danas rukovodi radom. G. 1953. izašao je u izdanju Poljske akademije nauka prvi svezak, a do danas ih je izašlo 28. (do Oberman). Poslije oslobođenja na izradi sudjeluje cijeli jedan mali kolektiv, koji radi isključivo na tom poslu u krilu PAN, i to zahvaljujući razumijevanju poljske narodne vlasti, koja je shvatila da paralelno sa industrijskim i poljoprivrednim razvojem zemlje mora ići i razvoj nauke i da za proučavanje historije poljskog naroda neprocjenjivu ulogu ima upravo izrada Staropoljskog rječnika. Rječnik obuhvaća riječi iz najstarijih spomenika sve do god. 1500. Kartoteka je izrađena u osnovi na izdanjima spomenika. U Rječniku u principu ne ulaze vlastita imena; ona će se izdati posebno. U nj također ne ulaze ni starozavjetna imena i nazivi. Velikih poteškoća ima sa razgraničavanjem poljskih i čeških riječi, a tako i poljskih sa ukrajinskim i bjeloruskim. O tom problemu posebno je referirao J. Reczek (Bohemizmi i rutenizmi u Staropoljskom rječniku). Govoreći o ulozi latinskog jezika u vezi sa Staropoljskim rječnikom St. Urbańczyk je rekao da je paralelan latinski tekst značajan kriterij za određivanje značenja i pomaže u objašnjenju poljskih riječi, jer je veći dio staropoljskih tekstova preveden s latinskog jezika, ali je istakao da latinski nije i jedini kriterij za određivanje značenja. Prema prvom planu Staropoljski rječnik trebao je biti na lat. jez., ali se od toga plana odstupilo, te je poljski jezik uzet kao osnovni jezik komentara, lat. je došao na drugo mjesto, tj. kao pomoćni jezik namijenjen u prvom redu strancima.

Među poteškoćama na koje redakcija nailazi govorio je St. Urbańczyk o onima koje su u vezi sa stručnim terminima, npr. pravnima. Uzaludno je bilo traženje pomoći od stručnjaka pravника, jer oni nisu učili historiju poljskog prava na temelju starih poljskih pravnih dokumenata, nego latinskih. Gotovo isti je slučaj i sa drugim područjima, jer ni materijalna ni duhovna staropoljska kultura nije dovoljno obrađena, te su se obrađivači Staropoljskog rječnika našli u situaciji putnika koji se moraju probijati kroz neistražene prašume. No zato će njihovo djelo biti osnova od koje će polaziti svaki stručnjak koji se bavi proučavanjem ma kojeg područja poljske prošlosti. Posebna je važnost toga Rječnika za historiju poljskog jezika i literature, jer će dati sliku jezičnih regija, a pokazat će i stilističke osobine i izražajna sredstva u starim poljskim tekstovima. Po opsegu će taj rječnik biti dva puta veći nego što je prvobitno zamišljen. Na simpoziju je predloženo da se Staropoljski rječnik kasnije izradi i retrogradno zbog fonoloških studija (Mareš).

U Institutu za češki jezik (u Odjelu za historiju jezika) u Pragu — kako su referirali B. Havránek i M. Nedvěďová — izrađuje se veliki Rječnik staročeškog jezika još od g. 1949. u kojemu će biti prikazan opseg i razvoj češke leksike od najstarijih sačuvanih spomenika do konca 15. st. Izaći će u tri toma s tim da će se najprije izdati 2. tom (N-R), zatim 3. tom (S-Ž), a tek onda 1. (A-M). Takav redosljed prihvaćen je stoga što stručnjacima stoji na raspolaganju Staročeški rječnik što ga je g. 1900. počeo izdavati Jan Gebauer koji je došao do riječi »naliti«. S obzirom na to da je opseg izvora za Staročeški rječnik danas znatno širi od Gebauerova i da su se metode obrade znatno modernizirale, dopunit će se i ponovo izdati i prvi tom. Bez Gebauerova materijala kartoteka Staročeškog rječnika broji 1 500 000 listića. Predan je u štampu rukopis prvog sveščića, koji sadrži uvodne članke, spisak ekscerpiranih spomenika i tekst rječnika (na — nádržěti).

V. Blanár referirao je iscrpno o problemima rada na Rječniku iz slovačkih starina koji se izrađuje u Bratislavi. Osnovni dio izvora za nj sačinjavaju neizdani slovački rukopisi koji se većim dijelom nalaze u stranim arhivima (najviše u mađarskim). Stoga je prvi zadatak bio fotokopiranje i mikrofilmovanje tekstova na kojima se sistematski radi od 1962, tako da je već sada znatno obogaćen arhiv fotomaterijala (broji npr. 19 000 fotokopija). Ekscerpiranje se dakle, u osnovi vrši sa fotokopija i mikrofilmova. Kartoteka broji 650 000 listića, a vodi se i samostalna kartoteka vlastitih imena. Prema sadašnjem planu Rječnik bi trebao izaći u 1—2 toma, a thesaurus bi mogla izraditi buduća generacija.

Iz referata koje su poslali A. I. Žuravski i S. G. Barhudarov informirani smo da kartoteka Rječnika starobjeloruskog jezika broji 70 000 kartica i da će biti završena 1971. Slušali smo također i o poteškoćama u vezi sa traženjem granice između bjeloruskih i crkvenoslavenskih spomenika kao i o određivanju granice između bjeloruskih i ukrajinskih spomenika. Osnovni kriterij pri tome — po mišljenju Žuravskog — treba da bude jezik. Zatim smo čuli da se u Institutu za ruski jezik AN SSSR u Moskvi izrađuje mali Slovar' drevneruskog jezika XI—XVII vv., koji bi trebao poslužiti kao priručnik za čitanje starih tekstova. Pretpostavlja se da će obuhvatiti tri toma. Prvi tom dat će se u štampu 1969. god.

Uz referate informativnog karaktera dobro su došli i referati u kojima su se isključivo teoretski obradili neki problemi historijskih rječnika, a pogotovu stoga što su rezultat iskustva praktičnog rada na bogatim kartotekama, kao što je kartoteka češkog Slovníka (Mareš), Staročeskog rječnika (Němec, Michálek) i Staroukrajinskog rječnika XIV—XV st. (Jadlinska).

U zaključku se može reći da je Leksikografski simpozij u Krakovu ostvario svoj osnovni cilj, tj. na njemu su iznesene uzajamne informacije o radu na historijskim rječnicima u slavenskom svijetu, a u živim diskusijama i teoretskim re-

feratima načeti su i neki problemi iz teorije historijske leksikografije, tako da se takvi skupovi mogu pozdraviti i poželjeti, jer su oni u krajnjem slučaju i korisni impulsi za konkretni rad na tom području. Šteta je što na krakovskom simpoziju nije bilo predstavnika iz drugih kulturnih i naučnih centara Jugoslavije (naročito iz Beograda), jer bi možda taj simpozij bio konkretni poticaj da se i ostali naši centri uključe u zajedničku međuslavensku akciju izrade Rječnika općeslavenskog književnog (crkvenoslavenskog) jezika.

Organizacija skupa bila je na zavidnoj visini. Za to treba zahvaliti u prvom redu prof. St. Urbańczyku i njegovim suradnicima, koji su učesnicima omogućili da svoje referate i diskusije izlažu u historijskom ambijentu Collegium Maius. U njemu smo, pored toga, čuli nekoliko staropoljskih djela u vrlo dobroj izvedbi studenata Više kazališne škole u Krakovu. Tome treba dodati ugodno provedeno drugarsko veče u klubu Collegium Paderevianum u okviru kojega je studentsko društvo »Słowiański« otpjevalo niz slavenskih pjesama. Među njima najviše pjesama jugoslavenskih naroda. Ni taj se put nije mogla sakriti velika ljubav osnivača društva dra Zdisława Wagnera prema jugoslavenskim narodima koji uz to mnogo uspjeha drži predavanja o Jugoslaviji i hrvatskosrpskom jeziku na Jagiellońskom univerzitetu.

A. Nazor

II CONGRESSUS INTERNATIONALIS HISTORIAE SLAVICAE SALISBURGO-RATISBONENSIS

Na želju mnogih učesnika I kongresa historiae Slavicae Salisburgensis, održanog u Salzburgu u srpnju 1963. g. povodom 1100-godišnjice dolaska braće Ćirila i Metoda među Slavene, da bi Salzburg kao grad koji je bio usko povezan s poviješću Slavena u istočnom dijelu srednje Evrope ostao trajno sastajalište sličnih naučnih skupova, organiziran je marom i trudom dr